

Kende Péter

HOGYAN SZABÁLYOZHATÓ A KÖZÉP- ÉS KELET-EURÓPAI KISEBBSÉGEK PROBLÉMÁJA?

Közép-Kelet-Európa: több mint 120 millió lakos (illetve közel 200 millió, ha figyelembe vesszük Ukrainát, Belorussziát és Moldáviát), 17 jelenleg létező állam, azaz 19, ha gondolatban kettéosztjuk Szerbia-Montenegrót és Csehszlovákiát. Azonban Európának ezen központi és keleti része egyúttal megannyi olyan kisebbség lakóhelye, amelyek valóságát, hovatovább egzisztenciáját a Nyugat rémülettel fedezi fel.

Honnan bukkantak fel ezek a kisebbségek? A kérdésre vonatkozó felelet korántsem magától értetődő, mint ahogyan az első pillantásra tűnik. A történelem valóban jelentékenyen összevegyítette az embereket a világ ezen tájékán, kiváltképp a Balkánon, de a kisebbségi problémák megnyilvánulásai manapság nem vezethetők le csupán a demográfia következményeire. Ide kapcsolódik a századvég sajátos Zeitgeist-je, a partikularizmus ama szellemállapota, amely minden európai népcsoportot érint, nem csupán keleten, hanem nyugaton is. Ha nem áll is fenn politikai kapcsolat a baszk szeparatizmus és a kosovói albánok autonómiaigénye között, a két jelenség között legalábbis logikai viszonylat tételezhető fel.

Hogy megfelelőbben elemezhesük a közép- és kelet-európai kisebbségek problémáit, kezdjük azon alapvető helyzetek közötti különbségtevés-sel, amelyek összemossa a politika és a történelmi genézis szempontjából is hiba volna. Háromtípusú kisebbségről beszélhetünk:

1. etnokulturálisan izolált kisebbségek,
2. egy szomszédos nemzet nyúlványát képező kisebbségek,
3. transznacionális kisebbségek.

Hadd lássuk most közelebről, miben merülnek ki a fent említett különbségek.

Az izolált kisebbséget éppen a másik kettővel szemben megnyilvánuló különbségek jellemzik, vagyis annak tudata, hogy ezen kisebbség nem egy közeli vagy egy távoli nemzet nyúlványa, és nem is egy transznacionális kisebbség diaszpórája, mint pl. a cigányok vagy a zsidó közösségek (már amennyire ezen utóbbiakat etnikai vagy nemzeti kisebbségeknek tekint-
hetjük). A bennünket érdeklő régióban a szlovákok képezik az idevonat-

kozó legjellegzetesebb példát, még hozzá abban az értelemben, hogy nemzeti kisebbségként vannak jelen az unitárius módon fennálló Csehszlovákiában. (A szlovákok ambivalens helyzete abból adódik, hogy a századelőn Csehszlovákia megalapítói a cseheket és a szlovákokat egyazon nemzet részeinek tekintették.) Ide sorolhatók még a gagauzok (kis türk etnikum, amely Moldovát lakja), a szorbok (a legkisebb szláv közösség a valamikori Kelet-Németország déli részén) és a macedónok (egy szláv etnikum, amely megkülönböztető jegyekkel bír a szerbekkel és a bolgárokkal szemben is, s amely egy elvileg független állam többségét alkotja).

Általában azokról az etnikai-kulturális csoportokról van szó, amelyek egy olyan nyelvet vagy nyelvjárást beszélnek, amely különbözik a szomszédaitól. Ezek az emberek hosszú időn keresztül elfogadják a többé vagy kevésbé asszimilált életet egy nagyobb nemzetközösség szomszédságában, és különbözőségük érvényesítésére törekednek (pl. a nyelv vagy a vallás vonatkozásában stb.). Sok esetben az említett törekvést nem kérdőjelezi meg, de az erőviszonyok folytán az adott kisebbségi közösség képtelen politikai létezésformákat kialakítani. Meghatározott esetekben éppen a kisebbség különbözősége vet fel problémákat, amikor a bolgár többség nem ismerte el a bulgáriai törököket (bár némelyek csakugyan orthodox vallásúak) mint különálló etnikumot, drámai helyzet állt elő a nyolcvanas évek végén – miután az említett kisebbség megkísérelte érvényesíteni szerény jogát az előnév megtartására, választásra kényszerítették: vagy az ország elhagyása, vagy a különbözőség eltörlése. A különbözőség érvényesítése és az autonómiaigény között folytonosság áll fenn, amely egyetlen történelmi adottságot, egyetlen területi vagy számbeli megfontolást sem enged tovább felosztani. Így a gagauzok csak 400 ezren vannak (kevesebben, mint a bulgáriai törökök), de bejelentették egy szuverén köztársaságra vonatkozó igényüket.

Ezektől merőben különbözik azon kisebbségek esete, amelyek egy szomszédos nemzet nyúlványát képezik. Létezésük már önmagában is felveti a jószomszédi viszony problémáját a régió két vagy több országa között. Ezek a kisebbségek semmivel sem kisebbek, mint az izoláltak, gyakorta földrajzi szempontból a nemzetállam folytatásai, amelynek nyelvi vagy kulturális tőszomszédságában élnek. Rokonaiktól a történelem véletlenszerűsége választja el őket, pontosabban azon határújrarendezések, amelyek a huszadik századi vagy korábbi események következményei. Ez a helyzet a Szlovákiában, az Ukrajnában és a Szerbiában élő magyarokkal, akik semmiképpen nem az ellenőrizetlen vándorlások következtében jutottak mai tartózkodási helyükre: ők ugyanis már ősidőktől, pontosabban a IX. századtól errefelé ugyanitt éltek. Ugyanakkor az 1919-es versailles-i határrendezések után, amelyeket 1947-ben Párizsban megerősítettek, négy állam polgáraivá lettek, kivéve az ukrain magyarokat, akik 1945-ben Sztálin – aki annektálta ezeket a valamikor magyar területeket, amelyek a két világháború tehát, 1919 és 1939 között csehszlovák fennhatóság alatt álltak – akaratlagos döntése folytán váltak

először szovjet s mellesleg ukrán állampolgárokká. Az ukrainai, a belorusz-sziai és a litvániai lengyelek valamikor a lengyel királyság alattvalói voltak: az 1945-ben lejátszódó határrendezés következtében azonban egy másik nemzetállam jurisdikciója alá kerültek. Egy másik példa: a kosovói albánok, akik bizonyosan mindig éltek a történelmi szerb területen, nemkülönben a szomszédos Albániában egy etnikum nyúlványát képezik (ezen állam határait 1912-ben rögzítették). Mindenesetre, amióta ezen kisebbségek a nagyhatalmak döntései következtében jelenlegi helyzetükbe kerültek, nem csupán belpolitikai problémát jelentenek, hanem éppenséggel ütközőpontot az őket alárendelő állam és azon állam között, amelynek a nyúlványai. Kétségtelen, hogy igényeik hangnemükben és jelentésükben is merőben különböznek az izolált kisebbségek hasonló igényeitől.

A kisebbségek harmadik típusát transznacionális kisebbségnek nevezük. Szigorú értelemben véve kérdéses lehet ezen kategória segítségével tematizálni a cigányokat, akik teljes szétszórtságban élnek, és a zsidókat, akik nemcsak Izrael államra, hanem jól szervezett és nagy befolyással rendelkező közösségekre hivatkozhatnak (ilyen például a nemzetközi zsidó kongresszus), hogy ne essék szó most az egyesült államokbeli zsidó közösségről. Demográfiai szempontból a két közösség jelentősége teljesen különböző abban az értelemben, hogy a zsidók esetében, főként Ukrajnában és Magyarországon, fennáll az eltűnés tendenciája, míg a cigány közösségek egyre számosabbak (e vonatkozásban semmilyen hiteles statisztikával nem rendelkezünk). A felsorolt és más okokból miatt nem foghatjuk fel azonos módon e transznacionális kisebbségeket, hiszen kulturális és jogi szempontból eltérő problémákat vetnek fel.

Az izolált kisebbség, avagy a multikulturalitás

Amint már megállapítottuk, az izolált kisebbségek arra törekszenek, hogy különálló közösségeket érvényesítsenek, akár az elismerés, akár egy terület elsajátításának okán. Ha ezen törekvések a független államiság követelésében merülnek ki (mint a szlovákoknál, akik egy sajátos esetet képviselnek), akkor a továbbiakban nem csupán egy kisebbségi problémáról kell szólni, hiszen ezek a törekvések olyan nemzetközi-jogi kérdéseket is felvetnek, amelyek írásunk tárgyát alkotják. Ha viszont az említett kisebbség elfogadja az adott államkereteket, akkor az azonosság megtartására irányuló erőfeszítések ütköznek a kelet-európai posztkommunista államok azon törekvéseivel, hogy teljes egészében nemzetállamokká váljanak.

Mégis, el kell ismerni, hogy ha nehéz érvényesíteni a multikulturális kereteket a kontinens régi államaiban, amelyek elitje túljutott a hódító nacionalizmus eszméjén, akkor még nehezebb ezt elérni azokban a közösségekben, amelyek frusztrálódtak a történelem folyamán – következésképp ezek a közösségek jogot formálnak arra, hogy nemzeti, hogy ne

mondjuk, nacionalista szempontból felülvizsgálják a dolgok állását. Így a horvátok 1991-ben deklarálták szuverenitásukat, azaz függetlenségüket, természetesen tekintve, hogy fiatal államuk teljesen horvát jellegű, kizárólag horvát; ugyanakkor szembetalálkoztak azzal a problémával, hogy jelentékeny szerb közösség él területükön, amely szintúgy rendelkezik kompenzációs nemzeti jogokkal, s nem vették figyelembe azt a tényt, hogy a szerbek az új horvát szuverenitás társbirtoklói.

Be kell látni, hogy a multikulturális keretek megteremtése technikailag is sok gondot okoz, és számtalan nehézséggel jár. Abban az esetben, ha a kisebbségek nem beszélik a többség nyelvét (ez nem áll fenn a horvátországi szerbek, sem a boszniai szerbek és horvátok esetében), az első nehézség az adminisztráció szintjén megvalósuló kommunikációt érinti. A Habsburg Birodalom annak idején elismerte a számbelileg jelentős Lajtán inneni (az Osztrák–Magyar Monarchia nem magyar része) nemzetiségeknek, hogy az adminisztratív ügyek tekintetében éljenek saját nyelvükkel, s hogy a bécsi parlamentben egyenrangúan használják ne csak a német, hanem a lengyel, cseh, szlovén, olasz stb. nyelveket. Ez a gyakorlat azonban egyedi jellegű volt, s okkal tehetjük fel a kérdést, hogy alkalmazható-e azokban az államokban, amelyek a Habsburg Birodalommal ellentétben nemzetállamnak tekintik magukat.

A második fontos probléma a közigazgatáshoz és a kisebbségek közigazgatási egységeihez kapcsolódik. Különösképpen abban az esetben, ha egy kompakt kisebbségről van szó, amely egy jól elkülöníthető területen él, elvileg nem lehetetlen engedélyezni az adminisztratív autonómiát, vagyis lehetővé tenni a saját közigazgatást úgy, hogy más ügyek az állam fennhatósága alatt maradnak. Ezt illetően Katalónia testesíti meg a legékesebb példát. Csakhogy az autonómia birtoklásának mozzanata nem akadályozza meg az illető közösséget abban, hogy kifejezze függetlenségigényét, márpedig éppen ez az a tény, amelyet a kelet-európai nemzetállamok maradéktalanul meg kívánnak akadályozni.

A harmadik probléma: mivel az etnikai határok sohasem teljesen tagoltak, elkerülhetetlen, hogy egy a fenti értelemben vett területi szerveződés a többség egy részét helyi szinten kisebbséggé változtatja. Ehelyütt ugyancsak egy kisebbségi problémával kell szembenéznünk, azonban az előzőtől eltérő esetről van szó, ugyanis a kisebbségi típusú elégedetlenség ezúttal a privilegizált kisebbséggel szemben nyilvánul meg. Így a transznitriai oroszok Moldovában arra törekszenek, hogy autonómiára tegyenek szert a román többségű moldován állam keretén belül, de a román népesség Transznitriában joggal aggódik, hogy peremre szorul egy autonóm orosz közigazgatási egység keretein belül. A példák folytathatók: a legtöbb esetben még a laza azonosságú közösségeket is etnikai körzettekre kell felosztani, ha el kívánják kerülni, hogy kisebbségek teremődjenek a kisebbségeken belül. Ez a helyzet például Bosznia–Hercegovinában.

Egy terület azonban kicsúszik a fentebbi, kissé homályos fejtegetések rendszeréből, mégpedig a kultúra. Voltaképpen semmi sem gátolja a

nemzetállamot abban, hogy az etnokulturális közösségeknek elismerje a többségtől különböző kulturális intézményekhez való jogát. (Itt említethetők az iskolák, újságok, színházak, egyetemek stb., nem beszélve a vallásgyakorlásról, amelynek szabadsága a kisebbségi jogok között a legelemibb.) Kézenfekvő az az elv, hogy a liberális államnak támogatnia kell ezen intézményeket abból a célból, hogy szorgalmazza mind teljesebb kiaknázásukat. Az Egyesült Amerikai Államok, Kanada, Ausztria, Finnország és más államok már kifejlesztettek olyan kulturális akciókat a fenti értelemben, amelyek hatékonyaknak bizonyultak. Kétségtelen ugyanakkor, hogy az említett államokban élő kisebbségek (így például a kelet-európai emigráció Kanadában), amelyeket pénzügyileg támogatnak, kizárólag kulturális törekvéseket testesítenek meg, s így nem veszélyeztetik semmilyen mértékben a politikai integrácót, avagy az adott populáció polgári lojalitását.

A multikulturalitás egy lehetséges megoldását a századelőn két szocialista teoretikus vázolta fel, Karl Renner és Otto Bauer, akik felvetették a területi és nemzeti elv egybefonódásának problémáit. Konceptiójuk olyan önkéntes csatlakozáson alapuló kulturális autonómiát irányoz elő, amely nagymértékben hasonul a felekezeti és az egyházi öngazgatáshoz. Érdekes megemlíteni, hogy napjainkban egy kisebbségi közösség, persze sajátos módon, Renner és Bauer elméletéhez kapcsolódik: a szerbiai Vajdaság magyarjaira gondolunk, akik sokkalta inkább egy magyar kulturális tanácsot szorgalmaznak, mint területi függetlenséget, s ez például az iskolarendszert szabályozná. Sajnálattal kell megállapítani, hogy elfogadható és eredeti kezdeményezéseik észrevételének maradtak, noha ezek példaként szolgálhatnak minden olyan helyzetben, amelyben a kisebbség szétszórtsága illuzórikussá teszi egy területi autonómia fennállását.

A kisebbségi nyelv használata helyi szinten nyilvánvaló posztulátum, különösképpen azon közigazgatási egységekben, amelyekben e nyelv a többségi, de ott is, ahol annak ellenére, hogy ez a nyelv kisebbségi, a lakosság jelentős része beszéli. Ugyancsak érthető, hogy ilyen közigazgatási egységekben a népesség olyan előljárókat választ, akik nehézség nélkül beszélnek az adott nyelvet. A fennmaradt probléma, amelyet meg kell oldani, a „kommunikáció technikájában” keresendő. Ennek felszámolása lehetővé teszi, hogy a kisebbségi öngazgatás érvényesüljön a globális állam keretein belül. Csupán az alkotmányosan elismert többnyelvűség ad rá módot, hogy az egyenlőség mindenki vonatkozásában realizálódjon.

A szomszédos kisebbség, avagy a beleszólási jog

A szomszédos nemzet nyulványát alkotó kisebbséget illetően részben hasonló problémákkal találkozunk, mint az izolált kisebbség esetében, azokkal a különbségekkel, amelyek az együttélés gyakorlatából, valamint a szomszédos államok közötti viszonyokból eredő problémákból származ-

nak. Ilyenek a balkáni és a dunai régió problémái, legyenek bár nyíltak vagy lappangók, továbbá: a szerb – horvát háború, a magyar – román viták Erdély kapcsán, a litván – lengyel konfliktus, az albán – jugoszláv viszály stb.

Ám ha az adott kisebbség összekapcsolja igényeit azzal a törekvéssel, hogy a szomszédos államhoz tartozzon, amelyet magáénak érez, a nemzetközi válság elkerülhetetlen. A boszniai és a horvátországi szerbek pontosan ebbe a helyzetbe kerültek. A fentebb említett lengyel és magyar kisebbségekre ez, legalábbis ezidáig, nem vonatkozik, s voltaképpen semmi sem utal arra, hogy esetükben az irredentizmus érvényesül. Sem a magyar, sem a lengyel állam nem bátorítaná ezeket a mozgalmakat, mert megkérdőjeleznék pozíciójukat nemzetközi téren. Ami Magyarországot illeti, helyzetét nem csupán a jó kormányzás szempontjai jellemzik, hanem a számára teljességgel kedvezőtlen erőviszonyok. Magyarország nem engedhet meg magának semmilyen provokációt a Monarchia utódállamaival szemben anélkül, hogy ne váltana ki magyarelles szövetséget. Ebben az esetben kisebbségi magyarok lennének az első áldozatok. Magyarország még abban az esetben sem engedheti meg magának, hogy a régió államai ellen lépjen fel, ha Csehszlovákia két részre szakad, s ha Szerbia nem tarthat igényt többé a jugoszláv örökségre.

Tehát az irredentizmus hipotézisét figyelmen kívül hagyjuk. Bizonyos, hogy a szomszédos országok magyarsága távolról sem elégedett helyzetével azokban az államokban, amelyekhez a XX. század történelme kapcsolta. Hasonló megállapítást tehetünk a litvániai, ukrainai és a belorussziai lengyel kisebbségek vonatkozásában. Ezek a közösségek szinte meghasonlottan élnek frusztrációjuk és az anyaország között, annál is inkább, mert legtöbb esetben a gazdasági helyzet abban az országban, ahol élnek, rosszabb, mint az anyaországban. Valójában csak a szlovákiai magyarok helyzete nem erősíti meg ezt a megállapítást.

Ilyen szituációban mire is törekedhetnek a kisebbségek? Igényeik mindenekelőtt az anyaországgal való szabad kommunikációban merülnek ki, ez nem csupán a határokon való szabad átkelésre vonatkozik, hanem azt is jelenti, hogy a kisebbségek minden korlátozás nélkül hozzájutnak az anyaországi könyvekhez és újságokhoz, ami egyúttal gazdasági kérdés is. Természeteszerű, hogy a budapesti vagy a varsói televízió adásait átvegyék azokon a területeken is, amelyeken a lengyelek és a magyarok száma nagy.

E kisebbségeknek a második törekvése – s ez talán az összes közül a leglényegesebb –, hogy magyarok, lengyelek, albánok stb. maradjanak, bármelyik legyen is az az ország, ahol élnek. Ez az igény mindenekelőtt az anyanyelv szabad használatát, valamint a szabad vallásgyakorlást, végül is a központi állam „gondoskodó” beavatkozása helyett a kulturális intézmények szabad megteremtését, illetve szabad irányítását jelenti. Meg kell említeni, hogy az esetek többségében a problémák nem a törvények, hanem értelmezésük és alkalmazásuk kapcsán vetődnek fel. Ha az állam,

amelyhez a kisebbség tartozik, tökéletesen közömbös marad kulturális kérdésekben (ez az eset áll fenn Kanada, az Egyesült Amerikai Államok stb. kapcsán), nem merülnek fel problémák. Ám azokban az államokban, amelyeket olyan politikai csoportok igazgatnak, amelyek féltékenyen ügyelnek a többségi nemzet előjogaira, a kisebbségek kulturális megnyilvánulásai azzal a kockázattal járnak, hogy az állam egységének akadályozóiként értelmezik őket. Noha a törvények liberális szellemben íródtak, mindig fennáll a restriktív értelmezés lehetősége az állam nevében. Ez történik mind Szlovákiában, mind Romániában, mind pedig Szerbiában, mivel olyan elitek jutottak hatalomra, amelyek nem szilárdították meg kellőképpen hatalmukat, ezért rettegnek a kisebbségek engedetlenségétől.

Ami a politikai programokat illeti, a kisebbségi elképzeléseket nem fogalmazták meg mindig a legvilágosabban: először is azért, mert a politikai légkör nem kedvező rájuk nézve, másodsor azért, mert az érdekek nincsenek összeegyeztetve az igényekkel. Vannak olyan kisebbségek, amelyek adminisztratív autonómia megvalósítására törekszenek, mások a személyi kulturális autonómiát igénylik (a vajdasági magyarok), némely kisebbségek pedig az elvontság szintjén vonzó, azonban a gyakorlatban alkalmazhatatlan elképzeléseket támogatnak: ez az igény arra vonatkozik, hogy a kisebbséget ismerjék el mint „társnemzetet az állam keretén belül”. Ezt az elképzelést a Romániai Magyar Demokrata Szövetség egy frakciója fogalmazta meg. Amint várható volt is, ezt az elképzelést a romániai uralkodó politikai csoportok erőteljesen visszautasították, azzal érvelve, hogy nem lenne célszerű átlényegíteni a román nemzetállamot (amely az 1991-ben módosított alkotmány szerint egységes) multinacionális állammá.

Ehelyütt a probléma lényegét érintettük, ha figyelembe vesszük, hogy Közép- és Kelet-Európa államainak többsége multinacionális. Bizonyos, hogy a határrendezések, valamint a háború utáni kilakoltatások (nem beszélve a háború folyamán elkövetett genocídiumokról) hozzájárultak az etnikai térkép egyszerűsödéséhez a dunai és a balkáni régióban csakúgy, mint Lengyelországban, de mindez nem változtatja meg a tény, hogy itt etnikailag egyetlen nemzetállam sem százszázalékosan tiszta. A nehézség abból a tényből adódik, hogy a régió valamennyi közössége nemzetállam megteremtésére törekszik. Ez a probléma kifejezetten politikai jellegű abban az értelemben, hogy a hatalom felosztására vonatkozik.

Még egy mozzanat bonyolítja azon kisebbségek helyzetét, amelyekről itt szó esik: a történelmi viszonyok. Ha az együttélés az etnikai közösségek közötti összeütközések és ellenségeskedések után következett be, akkor figyelembe kell vennünk nemcsak a jelenlegi, hanem a múltban rosszul szabályozott konfliktusokból eredő nehézségeket is. Pontosabban, a frusztrációk, így a kisebbségként létező többség frusztrációja abból a tényből fakad, hogy a múltat nem birtokolja teljességében. Mindenki arra törekszik, hogy az általa lakott terület ne csupán a jelenben megvalósuló tulajdon tárgyát képezze, hanem egyúttal egy olyan tisztázott történelmi

jog vonatkozási közege legyen, amelyet senki nem vitathat el tőle. Azonban a múltat illetően a hatalmat megzavarja a Másik jelenléte, mert létezése arra emlékeztet, hogy a történelemre vonatkozó jogok megosztottak. Tehát, ez a múlt rekonstrukciójára irányuló törekvés úgy történik, mintha a Másik nem létezne, vagy úgy, mintha olyan elenyésző, illetve negatív szerepet játszana, amely elévültté tenne minden jövőre vonatkozó jogot. A múltra irányuló monopolizmus és manicheizmus transzformálja Boszniában és Moldovában a szomszédokat kiirtandó kutyákká. Egy hatékony antinacionalista pedagógiának azzal kell kezdődnie, hogy visszaállítja a történelem igazságát úgy, hogy kiiktatja azt a történelem-fikciót, amely a Másikat a Rossz ügynökének minősíti. Milyen remények léteznek a balkáni békére, ha a szerbek szemében minden horvát usztasa?

A probléma súlyosságát jól érzékeltette a Jugoszlávia dezintegrációját követően az Európai Közösség által létrehozott döntőbírótság tevékenységének sikertelensége. A Badinter-bizottság, miután meghallgatta az érintett feleket, megkísérelte meghatározni azokat a jogi elveket, amelyek megoldották volna igényeiket. Többek között javasolta, hogy a kisebbségek szabadon használhassák a nemzeti jelképeket. (Példának okáért, e javaslata alapján a horvátországi szerbek használhatták volna a szerb nemzeti zászlót.) Ebben az indítványban jóakarát rejlik, amely nem számol azzal a ténnyel, hogy egy bizonyos értelemben minden konfliktus a zászló használatából származik. A hatalom birtokosai számára ezen új nemzetek kereteiben kiemelt fontossággal bír, hogy csupán az ő nemzeti szimbólumaik legyenek használhatók, mert felfogásuk szerint, ellenkező esetben döntő módon megkérdőjeleződne a szuverenitás és a függetlenség. A nyúlványkisebbségeket oltalmazó állammal, az anyanemzettel szemben mindig fennáll valamilyen elégedetlenség, mert különféle ügyekbe avatkozik be a kisebbség védelmének céljából. Például, a román doktrína úgy értékeli, hogy Magyarország nem rendelkezik semmilyen joggal a romániai magyar kisebbség ügyeit illetően, s szerinte már a nyilvánossá stilizált gondoskodás, legyen az a budapesti sajtóban történő vagy a magyar állam szóvivője általi fellépés, biztos jele annak, hogy fennáll a romániai helyzet destabilizálására irányuló törekvés, hovatovább fennáll a gyanú, hogy rövidebb vagy hosszabb lejáratú agresszív törekvésekről van szó. Ugyanez történik Belgrádban is, amikor Tiranát irredenta igényekkel vádolják a kosovói albánok iránti érdeklődése miatt.

Olyan problémákkal állunk szemben, amelyeket európai és nemzetközi intézmények keretén belül kell megvitatni. A priori, a nemzetközi jog nem tiltja egyetlen államnak sem, hogy érdeklődjön egy olyan közösség iránt, amely a szomszédos állam területén él. Íme egy példa: az olaszországi tiroli kisebbség, azaz a Felső-Adige-probléma kapcsán szerződést kötött Ausztria és Olaszország. Távol attól, hogy visszautasítsa az osztrák beleszólási jogot, Olaszország elfogadta, hogy egy hosszú kísérleti szakaszban, amely több mint három évtizedig tart, Ausztria beleszóljon azokba a döntésekbe, amelyek a Felső-Adige Autonóm Tartomány helyzetét szabá-

lyozzák. Ez az időszak 1992-ben lejár, amikor Ausztria ünnepélyesen kinyilvánítja, hogy a problémát definitíve megoldották – ez pedig azt jelenti, hogy véget ér mind a vitás kérdések rendezésének, mind a beleszólási gyakorlatnak az ideje. Ehelyütt azonban meg kell említenünk, hogy a kelet-európai államok és a közvélemény nem készült fel ilyen modellek alkalmazására. Ugyancsak itt jegyezzük meg, hogy a Monarchia magára vállalt bizonyos számú kötelezettséget kisebbségeit illetően, és hogy a Nemzetek Szövetsége is foglalkozott ezzel a kérdéssel. Mégis, az említett döntőbírósi vonatkozásokban gyakorta az „anya-haza” (terminológiánk szerint) lép fel nemzeti érdekekben azon állammal szemben, amelyet azzal vádol, hogy nem tesz eleget kötelezettségeinek a kisebbségi jogok terén, különösképpen akkor, ha a problémákat nem tudták megoldani a bilaterális megegyezésekben.

Egy bizonyos: a szóban forgó kérdések nem oldhatók meg sem bilaterális kapcsolatok, sem kizárólag nemzeti keretek között. Mindenképpen a nemzetközi közösség beavatkozása szükségeltetik ahhoz, hogy meghaladjuk az ellenségeskedő vádaskodásokból és igényekből eredő problémákat. Az államoknak érdekében áll, hogy döntésük a nemzetközi igazságszolgáltatás szempontjából a legmegfelelőbb legyen. Nemcsak igazságosnak és jóakarátúnak, hanem hatékornak és cselekvésre serkentőnek is kell lennie, hogy a jog minden eszközével megakadályozza a kisebbségek elsovadását.

Franciából fordította: Losoncz Alpár

Rezime

Kako regulisati probleme manjina Srednje i Istočne Evrope?

Autor polazi od toga da se može govoriti o sledećim tipovima manjine: 1. etno-kulturno izolirane manjine; 2. manjine koje predstavljaju produžetak jedne susedne nacije; 3. transnacionalne manjine. Svaki tip manjine zavrednuje posebnu pažnju jer poseduje specifične atribute. Pri tome treba uzeti u obzir ne samo kvantitativne pokazatelje, kao što je napr. broj pripadnika dotične manjine, nego i celokupnost etničkog entiteta. Članak tematizuje i teorijski i na praktičnim primerima teškoće sa kojima se susreće praksa regulisanja problema manjina, odnosno, strategija koja u Srednjoj i Istočnoj Evropi pokušava uskladiti građanske i etničke reperne okvire (administrativna komunikacija, uprava, lokalna samo-uprava, multikulturalnost). Autor posebno govori o mogućnostima i formama participacije države matice u produkciji života manjine – produžetka u sklopu neke druge države. Ova pitanja se ne mogu rešiti ni u okviru bilateralnih ni u okviru isključivo nacionalnih formi. Neophodna je angažovana međunarodna intervencija u pogledu uspostavljanja takvih pravosudnih organa koji nisu samo dobronamerni i pravedni nego i efikasni.

Summary

How to Regulate the Problems of Minorities in Central and Eastern Europe?

The author starts out by defining the different types of minorities: 1. ethno-culturally isolated minorities 2. minorities which are an extension of a neighbouring nation 3. trans-national minorities. Each type requires special attention since it has unique attributes. One has to take into account not only the quantitative features, for instance, the number of the minority group, but also the integrity of the ethnic entity as well. The article discusses, theoretically and using practical examples, the difficulties met in the practice of regulating the problems of minorities, that is the strategy which attempts to coordinate the civil and ethnic boundaries in Eastern and Central Europe (administrative, communication, government, local self-management, multiple cultures). The author also writes about the ways and forms in which the mother country can participate in the production of life of the extended minorities within a different country. These problems cannot be solved bilaterally or within entirely national forms. International engagement is inevitable when setting up legal institutions which are going to be not only benevolent but also efficient.